

พระพุทธรูปฉลองพระองค์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นกับคติพุทธราชา

The Buddha Image Dedicated to The King in the early Rattanakosin period and Buddhist Monarch

ศุภชัย เสริมสุขเจริญชัย*

สาขาวิชาทัศนศิลป์ วิทยาลัยเพาะช่าง มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ กรุงเทพฯ

บทคัดย่อ

มีพระพุทธรูปที่มีลักษณะพิเศษต่างไปจากพระพุทธรูปปางอื่นๆ คือพระพุทธรูปที่สร้างและมีการตกแต่งด้วยเครื่องทรงอย่างกษัตริย์ ซึ่งได้รับความนิยมในการสร้างมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายเรื่อยมาถึงในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยจะเรียกพระพุทธรูปที่มีการตกแต่งด้วยลักษณะดังกล่าวว่าพระพุทธรูปทรงเครื่อง แต่จะมีพระพุทธรูปทรงเครื่องบางองค์ที่พิเศษกว่าองค์อื่นๆ ทั่วไปคือพระพุทธรูปทรงเครื่องอย่างกษัตริย์ที่ประดิษฐานอยู่ในพระบรมหาราชวัง ซึ่งจะมีที่มาต่างจากพระพุทธรูปทรงเครื่องทั่วไป กล่าวคือเป็นพระพุทธรูปที่พระมหากษัตริย์หรือพระราชวงศ์มีพระราชศรัทธาในการสร้างเพื่อจุดประสงค์โดยเฉพาะ คือสร้างขึ้นเพื่อพระราชอุทิศพระราชกุศลถวายแด่สมเด็จพระบูรพมหากษัตริย์หรือพระราชวงศ์ในอดีต พระพุทธรูปดังกล่าวนี้จะมีชื่อเฉพาะเรียกว่า “พระพุทธรูปฉลองพระองค์” ด้วยพระมหากษัตริย์เป็นผู้สร้างพระพุทธรูปฉลองพระองค์นั้นจึงจะประดิษฐานอยู่แต่ภายในหมู่พระวิมาน และในพระบรมหาราชวัง หรืออารามหลวงที่สำคัญเท่านั้น ซึ่งเหตุแห่งการสร้างพระพุทธรูปฉลองพระองค์นั้นมีคติในการสร้างที่มีความเชื่อเรื่อง พุทธราชา หรือความเชื่อที่ว่า “กษัตริย์ คือ พระพุทธเจ้า” โดยคติดังกล่าวมีรากฐานมาจากลัทธิเทวราชา ในวัฒนธรรมเขมร

คำสำคัญ : พระพุทธรูปทรงเครื่อง, พระพุทธรูปฉลองพระองค์, คติพุทธราชา, ลัทธิเทวราชา

Abstract

There are some Buddha statues that special than others It's image and the decorated like a dress of king It has been popular since Ayutthaya period, until the early Rattanakosin era and it's called decorated Buddha. More over, there are still some decorated Buddha statue that special than other decorated Buddha and there were created by royal family, has faith in the creation for a particular purpose. It is built for the royal devotion to the past royal monarchs or royal family. This Buddha has a unique name called " Buddha image" with the king as the creator of the Buddha statue so it's will be enshrined in the royal palace or Royal temples. The reason for the creation of the Buddha statue is a motto to create a belief in Buddhism or the belief that "the king is the Buddha." The motto is based on the god of the king in Khmer culture.

Keywords : royal attired buddha image, Buddha Image Dedicated to The King , Buddhist Monarch, divine king

*ผู้นิพนธ์ประสานงาน supachai3883@gmail.com โทร 086 620 9492

1. บทนำ

ในประเทศไทยเป็นประเทศที่นับถือพุทธศาสนาและถือเป็นศาสนาประจำชาติ จึงมีการสร้างศาสนสถาน และศาสนวัตถุอยู่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธรูป การสร้างพระพุทธรูปประติมากรมักจะทำให้ลักษณะท่าทางของพระพุทธรูปตามพุทธประวัติในตอนต่างๆ เพื่อระลึกถึงและเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า พระพุทธรูปทรงเครื่องเป็นพระพุทธรูปที่นิยมสร้างอีกหนึ่งปางตั้งแต่อดีต และมักจะพบพระพุทธรูปที่มีการทรงเครื่องอย่างกษัตริย์ในพระอารามสำคัญ และในพระบรมหาราชวัง การศึกษาเรื่อง

พระพุทธรูปทรงเครื่องนั้นจึงมีความสำคัญเพื่อให้ผู้ที่สนใจหรือผู้ที่ศึกษาอยู่ในด้านพุทธศิลป์ได้เข้าใจถึงที่มาของการสร้างพระพุทธรูปดังกล่าวได้

2. วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาพระพุทธรูปฉลองพระองค์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และ คติในการสร้าง
2. เพื่อเปรียบเทียบ ความเชื่อมโยง สัมพันธระหว่างพระพุทธรูปฉลองพระองค์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นกับคติพุทธราชา
3. เพื่อเสนอแนะแนวทางการสร้างผลงานให้ถูกต้องและเป็นไปตามจุดประสงค์ในการสร้างพระพุทธรูป

3. การสำรวจเอกสาร และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

พระพุทธรูปฉลองพระองค์ มีความหมายคือ พระพุทธรูปทรงเครื่องที่พระมหากษัตริย์หรือเจ้านายทรงสร้าง โดยมีเจตนารมณ์เพื่อการพระราชกุศลส่วนพระองค์ หรือสร้างขึ้นเพื่อพระราชอุทิศพระราชกุศลถวายแด่สมเด็จพระบูรพมหากษัตริย์ในอดีตหรือพระบรมวงศ์ที่สิ้นพระชนม์ไปแล้ว (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง 2553:115)

พุทธลักษณะของพระพุทธรูปฉลองพระองค์ในสมัยรัตนโกสินทร์เป็นพระพุทธรูปแบบทรงเครื่องใหญ่ ที่เรียกว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นอย่างพระมหาจักรพรรดิ ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปสำริด หรือหล่อด้วยสำริดแล้วจะหุ้มด้วยทองคำ ลงยาราชาชาติประดับด้วยนวัตน์ โดยลักษณะทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปฉลองพระองค์ส่วนใหญ่จะมีลักษณะใกล้เคียงกันหมดทุกองค์ (ศักดิ์ชัย สายสิงห์ 2551:227) ซึ่งมีลักษณะร่วมคือเป็นพระพุทธรูปยืน ยกพระหัตถ์ทั้งสองข้างเสมอพระอุระแสดงปางประทานอภัย (ปางห้ามสมุทร) ทรงเครื่องต้นอย่างจักรพรรดิคือทรงภูมางกุฎประกอบด้วยกรเจียรจร ทรงกรรองพระศอก มีทับทรวง พาหุรัด ทองกรแหวนรอบ ปะวะหล้าพระอามรงค์ทุกนิ้วพระหัตถ์ มีการครองจีวรทั้งหมัดเฉียงและแบบหมัดคลุม สายรัดพระองค์ประดับด้วยปั้นเหน่งรูปดอกไม้ ด้านล่างของปั้นเหน่งมีสุวรรณกระถอบห้อยย้อยอยู่ การนุ่งสบงมีแถบหน้านางมีเจียรบาดและชายไหวชายแครงซ้อนกันสามชั้น ทรงทองพระบาทและฉลองพระบาทเชิงงอน

โดยวิธีการสร้างพระพุทธรูปฉลองพระองค์ ของพระมหากษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์นั้นสามารถประมาณได้มีสองวิธีดังนี้คือ

1. เมื่อพระมหากษัตริย์หรือเจ้านายชั้นสูงเสด็จสวรรคต หรือสิ้นพระชนม์ลง จะอัญเชิญพระพุทธรูปฉลองพระองค์ที่สร้างขึ้นตั้งแต่ยังทรงพระชนม์มาแปลงใหม่ โดยใช้ทองจากพระโกศมาหุ้ม และนำเครื่องทรงพระศพมายุบทำเป็นเครื่องทรงพระพุทธรูป (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง 2553:115)
2. หากเจ้านายองค์นั้นไม่ได้สร้างพระพุทธรูปฉลองพระองค์ไว้ตั้งแต่ตอนมีพระชนม์ ก็สร้างพระพุทธรูปฉลองพระองค์ให้ขึ้นใหม่ (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง 2553:115)

ด้วยเหตุที่พระพุทธรูปฉลองพระองค์เป็นพระพุทธรูปที่พระมหากษัตริย์หรือพระราชวงศ์มีพระราชศรัทธาในการสร้างหรือเพื่อจุดประสงค์โดยเฉพาะดังที่กล่าวมา พระพุทธรูปฉลองพระองค์จึงมีความสำคัญ ต่างจากพระพุทธรูปทรงเครื่องโดยทั่วๆ พระพุทธรูปฉลองพระองค์จึงประดิษฐานเฉพาะแต่ภายในหมู่พระวิมานในพระบรมหาราชวัง หรืออารามหลวงที่สำคัญเท่านั้น

3.1 พระพุทธรูปฉลองพระองค์ที่สำคัญในสมัยรัตนโกสินทร์



พระพุทธรูปจตุลจักร สร้างในสมัย รัชกาลที่1 พ.ศ.2325-2352 ประดิษฐานภายในหอพระสุลาลัยพิมาน
 ที่มาของภาพ: สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์,ม.ร.ว. .พระพุทธรูปปฏิมาในพระบรมหาราชวัง.จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถครบ 5 รอบ.กรุงเทพฯ: สำนักกราชเลขาธิการ,2535. หน้า 26



พระพุทธรูปจักรพรรดิ สร้างในสมัย รัชกาลที่1 พ.ศ.2325-2352 ประดิษฐานภายในหอพระสุลาลัยพิมาน
 ที่มาของภาพ: สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์,ม.ร.ว. .พระพุทธรูปปฏิมาในพระบรมหาราชวัง.จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถครบ 5 รอบ.กรุงเทพฯ: สำนักกราชเลขาธิการ,2535. หน้า29

พระพุทธรูปยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้างพระพุทธรูปจตุลจักรขึ้นเพื่ออุทิศถวายสมเด็จพระบรมชนก และพระพุทธรูปจักรพรรดิทรงสร้างขึ้นเพื่อบำเพ็ญพระราชกุศลในพระองค์ (สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ 2553:26) ซึ่งทั้งพระพุทธรูปจตุลจักร และพระพุทธรูปจักรพรรดิ นับเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง หรือพระฉลองพระองค์รุ่นแรกของกรุงรัตนโกสินทร์



พระพุทธรูปพระพุทธรูปยอดฟ้าจุฬาโลก สร้างในสมัย รัชกาลที่3 พ.ศ.2385-2386
 ที่มาของภาพ: สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์,ม.ร.ว. .พระพุทธรูปปฏิมาในพระบรมหาราชวัง.จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้าฯพระบรมราชินีนาถ ครบ 5 รอบ.กรุงเทพฯ:สำนักกราชเลขาธิการ,2535. หน้า101



พระพุทธรูปพระพุทธรูปเลิศล้ำนภลัย สร้างในสมัย รัชกาลที่3 พ.ศ.2385-2386

ที่มาของภาพ: สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์,ม.ร.ว. .พระพุทธรูปปฏิมาในพระบรมหาราชวัง.จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา สมเด็จพระนางเจ้าฯพระบรมราชินีนาถ ครบ 5 รอบ.กรุงเทพฯ:สำนักพระราชเลขานุการ,2535. หน้า 124

พระพุทธรูปฉลองพระองค์ทั้งสององค์นี้ ประดิษฐานหน้าฐานชุกชีพระพุทธรูปมหายานนิรันตปฏิมากรภายในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามพระบรมหาราชวัง โดยพระพุทธรูปพระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาโลก ประดิษฐานหน้าฐานชุกชีพระพุทธรูปมหายานนิรันตปฏิมากรทางทิศเหนือ และ พระพุทธรูปพระพุทธรูปเลิศล้ำนภลัยประดิษฐานหน้าฐานชุกชีพระพุทธรูปมหายานนิรันตปฏิมากรทางทิศใต้ พระพุทธรูปทั้งสององค์นี้ถือเป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์ที่มีความสำคัญที่สุด และเป็นพระพุทธรูปยืนขนาดใหญ่ที่สุด (สูง 3 เมตร) โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯให้สร้างขึ้นเพื่ออุทิศพระราชกุศลถวายสมเด็จพระบรมอัยกาจักรพรรดิราชาธิบดี และพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระบรมชนกนาถธรรมราชาธิบดี และให้มีการบรรจุพระบรมธาตุภายใน (ศักดิ์ชัย สายสิงห์ 2551: 227)

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องแบบจักรพรรดิราชาหรือพระพุทธรูปฉลองพระองค์ในสมัยนี้ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าฯ สถาปนาพระพุทธรูปขึ้นเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ในพระบรมหาราชวังนับเป็นจำนวนมากที่สุด (ศักดิ์ชัย สายสิงห์ 2551: 225) นอกจากจะสร้างขึ้นเพื่ออุทิศถวายแด่สมเด็จพระบูรพมหากษัตริย์ราชเจ้าแล้ว พระองค์ยังทรงสร้างพระราชทานแด่สมเด็จพระบวรราชเจ้าสมเด็จพระบรมสาธุวงศ์และบรมราชวงศ์ ได้แก่ พระพุทธรูปฉลองพระองค์สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท พระพุทธรูปฉลองพระองค์สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ พระพุทธรูปฉลองพระองค์เจ้าฟ้ากรมสมเด็จพระเทพสุทวารดี พระพุทธรูปฉลองพระองค์เจ้าฟ้ากรมสมเด็จพระศรีสุริเยศ เป็นต้น

3.2 คติเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปฉลองพระองค์

พระพุทธรูปฉลองพระองค์นั้นนอกจากกล่าวได้ว่ามีคติที่มา และความหมายที่ต่างออกไปจากการทำพระพุทธรูปทรงเครื่อง โดยทั่วไปที่หมายถึง พระพุทธเจ้าในฐานะจักรพรรดิราชา หรือพระพุทธเจ้าในความหมายของอนาคตพระพุทธเจ้า (พระศรีอาริย์เมตไตรย) หรือในพุทธประวัติที่พระพุทธเจ้าที่เนรมิตกายในตอนโปรดพระยามหาชมพูบดี แต่พระพุทธรูปฉลองพระองค์นั้นมคติในการสร้างที่มีความเชื่อเรื่อง พุทธราชา หรือความเชื่อที่ว่า “กษัตริย์ คือ พระพุทธเจ้า” โดยคติการสร้างพระพุทธรูปฉลองพระองค์ในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ เป็นแนวความคิดสืบต่อมาจากกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ซึ่งสืบทอดแนวความคิดนี้มาจากวัฒนธรรมเขมรอีกทอดหนึ่ง (ศักดิ์ชัย สายสิงห์ 2551: 225)

ที่มาของคติพุทธราชามาจากคติหนึ่งในวัฒนธรรมเขมร โดยคติดังกล่าวมีรากฐานมาจากลัทธิ เทวราชา ซึ่งเขมรเองก็ได้รับคติความเชื่อและศาสนาต่างๆดังกล่าวมาจากอินเดีย และชาวอีกทอดหนึ่ง ซึ่งจะเชื่อว่าพระพุทธเจ้าเป็นเจ้าในศาสนาพราหมณ์ได้แบ่งภาคมาเป็นกษัตริย์หรืออวตารลงมาเป็นพระเจ้าแผ่นดินด้วยเหตุนี้จึงมีความเชื่อว่าพระมหากษัตริย์คือพระผู้เป็นเจ้า ทำให้เกิดการสร้างงานประติมากรรมเทวรูป หรือรูปเคารพของกษัตริย์ ที่มีการทรงเครื่องอาภรณ์ดุจเดียวกับเทพเจ้า และจะมีประเพณีการสถาปนาพระนาม โดยพระนามนั้นจะเกิดขึ้นจากการผสมพระนามเทพเจ้ากับพระนามของกษัตริย์หรือราชวงศ์ เพื่อเป็นการแสดงว่ากษัตริย์หรือพระบรม

สานุวงศ์นั้นเป็นแสมเหมือนเทพเจ้า (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง 2553: 105) ต่อมาเมื่อเข้าสู่สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 พระองค์ทรงได้เปลี่ยนจากศาสนาพราหมณ์ มานับถือพุทธศาสนาหมหายานทำให้เกิดการนำลัทธิเทวราชาที่มีอยู่ก่อนมาผสมผสานกับความเชื่อในพุทธศาสนาทำให้เกิดเป็นลัทธิพุทธราชาขึ้น โดยจะถือว่าพระมหากษัตริย์ทรงแบ่งภาคมาจากพระธยานิพุทธเจ้า และธยานิโพธิสัตว์ และจะมีประเพณีการสถาปนาพระนามเช่นเดียวกัน (สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ 2553: 8) โดยคติพุทธราชา หรือความเชื่อที่ว่า “กษัตริย์ คือ พระพุทธเจ้า” ในวัฒนธรรมเขมรนี้ ยังเป็นคติที่เป็นต้นแบบและแพร่หลายไปในวัฒนธรรมอื่นๆอีกด้วยอย่างเช่นวัฒนธรรมของไทยในสมัยอยุธยา เป็นต้น

3.3 พระพุทธรูปในคติพุทธราชา หรือพระพุทธรูปฉลองพระองค์ในวัฒนธรรมเขมร

โดยรูปเคารพในสมัยนี้จะเป็นรูปเคารพในศาสนาพุทธ คือ ทั้งพระพุทธรูป และพระโพธิสัตว์ งานประติมากรรมที่สร้างในสมัยรัชกาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 นี้มีข้อสังเกตที่น่าสนใจคือกลุ่มพระพุทธรูปที่มีพระพักตร์ที่คล้ายคลึงกันกับประติมากรรมซึ่งเชื่อกันว่าเป็นรูปเหมือนของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 พระพุทธรูปพระพุทธรูปดังกล่าว เมื่อพิจารณาจากรายละเอียดในส่วนอื่นๆประกอบรวมด้วยนอกจากพระพักตร์ อาทิ การสวมสมพรตสั้น ไม่ห่มสบงหรือจีวร พระขงคมเป็นสัน เทียบกับประติมากรรมบุคคลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 มีส่วนคล้ายกันมาก จึงเชื่อกันว่าพระพุทธรูปองค์นี้เป็นประติมากรรมที่สื่อถึงพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ในฐานะพระพุทธเจ้า อันอาจถือได้ว่าเป็นคติพุทธราชา (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง 2553: 115)



พระพุทธรูปที่มีพระพักตร์เหมือนพระเจ้า ชัยวรมันที่ 7 พบที่เมืองทรายฟองประเทศลาว ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ที่
วัดธาตุหลวงเวียงจันทน์

ที่มาของภาพ ศ.ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์, รายงานวิจัยพระพุทธรูปในประเทศไทย: รูปแบบพัฒนาการและความเชื่อของคนไทย, ซีดี
ประกอบการศึกษา ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปมหาวิทยาลัยศิลปากร 2553



ประติมากรรมบุคคล สันนิษฐานว่าเป็นประติมากรรม ฉลองพระองค์พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 พบจากปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมาปัจจุบันจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย
ที่มาของภาพ ศ.ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์, รายงานวิจัยพระพุทธรูปในประเทศไทย: รูปแบบพัฒนาการและความเชื่อของคนไทย, ซีดีประกอบการศึกษา ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ มหาวิทยาลัยศิลปากร 2553

3.4 คติพุทธราชาในประเทศไทย

คติพุทธราชาในประเทศไทยที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นว่าได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมเขมรนั้น ในประเทศไทยจะเด่นชัดในสมัยอยุธยามากที่สุด ความเชื่อคติพุทธราชาหรือความเชื่อที่ว่ากษัตริย์ คือ พระพุทธเจ้า ในราชสำนักอยุธยาปรากฏมีประเพณีหนึ่งคือประเพณีการเรียกชื่อพระราชโอรสของพระมหากษัตริย์อันประสูติแต่พระอัครมเหสีว่าสมเด็จพะหน่อพระพุทธเจ้า หรือหน่อพุทธางกูร (ศศี ยุक्तะนันท์ 2532: 115) ซึ่งแสดงถึงการแสดงองค์เป็นพระพุทธเจ้าของพระมหากษัตริย์ได้เป็นอย่างดี นอกเหนือจากประเพณีการเรียกชื่อของพระโอรสแล้วยังปรากฏชื่อ หรือพระนามอย่างเป็นทางการของกษัตริย์หลายองค์จะมีพระนามอย่างเป็นทางการว่า “ พระศรีสรรเพชญ์ ” ซึ่งเป็นพระนามของพระพุทธองค์พระนามหนึ่งและยังเป็นพระนามของพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองของกรุงศรีอยุธยาอีกด้วย (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง 2553: 158)

3.5 พระพุทธรูปในคติพุทธราชา หรือพระพุทธรูปฉลองพระองค์ในสมัยอยุธยา

ประเพณีเกี่ยวกับ การสร้างพระพุทธรูปฉลองพระองค์ในสมัยอยุธยานั้นไม่ปรากฏหลักฐานที่เป็นงานประติมากรรม หรือองค์พระพุทธรูปใดว่าเป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์ แต่ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ในการให้การชาวกรุงเก่าระบุนถึงพระเจ้าเอกทัศว่า “.....ให้หล่อพระพุทธรูปเท่าพระองค์.....” นอกจากนี้คำให้การชาวกรุงเก่ายังได้กล่าวถึง “พระพุทธปฏิมาทองคำเท่าตัวคน” (คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ 2515: 158) ภายในวัดพระศรีสรรเพชญ์ พระพุทธรูปที่ระบุนำให้หล่อเท่าพระองค์หรือพระพุทธรูปทองคำเท่าตัวคนนี้อาจเป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์ก็เป็นได้ (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง 2553: 150)

แต่จากการศึกษาในครั้งนี้ผู้ศึกษาพบพระพุทธรูปทรงเครื่องในสมัยอยุธยาตอนปลายราว พ.ศ.ที่ 22 พบว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องมีวิวัฒนาการแตกต่างไปจากเดิมอย่างชัดเจน โดยมีความอลังการเต็มที่กว่าสมัยอยุธยาตอนกลางโดยอาจเรียกพระพุทธรูปทรงเครื่องแบบนี้ในสมัยอยุธยาตอนปลายว่า พระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่ (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง 2553: 144) ในช่วงระยะเวลานี้เองตรงกับรัชกาลของพระเจ้าปราสาททอง พระองค์ทรงได้กลับไปฟื้นฟู และเอาคติสมัยอยุธยาตอนต้น และเอาคติจากวัฒนธรรมเขมร กลับเข้ามาใช้ในอาณาจักรอยุธยาอีกครั้ง (ศศี ยุक्तะนันท์ 2532: 120) โดยในสมัยนี้พระองค์ทรงปรับฐานะของกษัตริย์โดยการนำคติเทวราชาของเขมรกลับมาใช้ในการบริหารบ้านเมือง ซึ่งทำให้พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ผู้ทรงอำนาจนอกจากนี้

เพื่อส่งเสริมฐานะของกษัตริย์ของพระองค์ ทรงฟื้นฟูราชพิธีในราชสำนัก และทรงสร้างปราสาทราชวัง เช่นพระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์ และโปรดฯให้ช่างไปถ่ายแบบงานสถาปัตยกรรมมาจากเมืองพระนครหลวงของเขมรมาสร้างพระราชวัง และวัดไชยวัฒนาราม และสิ่งก่อสร้างต่างๆในอยุธยา สิ่งต่างๆเหล่านี้อาจเป็นเจตนาที่จะรื้อฟื้นอดีตที่เคยรุ่งเรืองของเขมรมาเสริมสร้างอำนาจของพระองค์ (ศศิ ยุกตะนันท์ 2532: 121)



พระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่ในสมัยอยุธยาตอนปลาย พระพุทธรูปสร้างด้วยปูนปั้นปิดทองภายในพระอุโบสถวัดหน้าพระเมรุสร้างหรือบูรณะเปลี่ยนแปลงใหญ่ครั้งสำคัญในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (สันติ เล็กสุขุม 2550: 148)

ที่มาของภาพ ศุภชัย เสริมสุขเจริญชัย

ในสมัยอยุธยานี้ที่นิยมสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่อย่างมากมาย จะเป็นได้หรือไม่ว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องบางองค์ อาจจะเป็นพระพุทธรูปที่พระองค์ทรงสร้างขึ้นที่เป็นผลมาจากความพยายามสร้างคติจักรพรรดิราชของพระองค์ ดังนั้นการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในสมัยพระเจ้าปราสาททอง นอกจากคติพระพุทธรูปเจ้าในศาสนาแล้ว ยังเป็นรูปแทนองค์พระมหากษัตริย์หรือพระมหากษัตริย์ผู้ครองอยุธยาในขณะนั้นได้หรือไม่ และลักษณะพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่ที่เกิดขึ้นในสมัยนี้อาจจะด้วยเหตุที่พระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์เป็นผู้สร้างพระพุทธรูปจึงต้องมีการทรงเครื่องแบบจักรพรรดิราชตามฐานันดร แล้วจึงนำไปประดิษฐานตามวัดต่างๆโดยการสร้างพระทรงเครื่องนี้เพื่อเป็นสัญลักษณ์แสดงให้บุคคลทั่วไปทราบว่าเป็นพระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์เป็นผู้สร้าง และการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องโดยพระมหากษัตริย์ ไปประดิษฐานตามวัดต่างๆที่ผู้ศึกษาวิเคราะห์มานี้คงจะเป็นคติเดียวกับที่มีการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง เป็นรูปฉลองพระองค์พระมหากษัตริย์ ที่สืบทอดต่อมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

4. สรุป

- พระพุทธรูปทรงเครื่องที่พระมหากษัตริย์หรือเจ้านายทรงสร้าง โดยมีเจตนารมณ์เพื่อการพระราช กุศลส่วนพระองค์ หรือสร้างขึ้นเพื่อพระราชอุทิศพระราชกุศลถวายแด่สมเด็จพระบูรพมหากษัตริย์ในอดีต เรียกว่าพระพุทธรูปฉลองพระองค์

- พระพุทธรูปฉลองพระองค์มีคติที่มาจากความหมายที่ต่างออกไปจากการทำพระพุทธรูป ทรงเครื่องโดยทั่วไปที่หมายถึง พระพุทธเจ้าในฐานะจักรพรรดิราชา หรือพระพุทธเจ้าในความหมายของอนาคต พระพุทธเจ้า (พระศรีอริยเมตไตรย) หรือพุทธประวัติที่พระพุทธเจ้าที่เนรมิตกายในตอนโปรดพระยามหาชมพูบดี
- พระพุทธรูปฉลองพระองค์เป็นพระพุทธรูปที่พระมหากษัตริย์หรือพระราชวงศ์มีพระราชศรัทธา ในการสร้างหรือเพื่อจุดประสงค์โดยเฉพาะ พระพุทธรูปฉลองพระองค์จึงมีความสำคัญ ต่างจากพระพุทธรูป ทรงเครื่องโดยทั่วๆ พระพุทธรูปฉลองพระองค์จึงประดิษฐานเฉพาะแต่ภายในหมู่พระวิมาน และในพระบรมหาราชวัง หรืออารามหลวงที่สำคัญเท่านั้น
- พระพุทธรูปฉลองพระองค์นั้นมี คติในการสร้างที่มีความเชื่อเรื่อง พุทธราชา หรือความเชื่อที่ว่า “กษัตริย์ คือพระพุทธเจ้า”โดยคติดังกล่าวมีรากฐานมาจากลัทธิเทวราชา ในวัฒนธรรมเขมร
- โดยคติการสร้างพระพุทธรูปฉลองพระองค์ในสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นแนวความคิดสืบต่อมาจากกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ซึ่งสืบทอดแนวความคิดนี้มาจากวัฒนธรรมเขมรอีกทอดหนึ่งรวมถึงรูปแบบการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในสมัยรัตนโกสินทร์ ก็เป็นรูปแบบที่รัตนโกสินทร์ รับมาจากสมัยอยุธยาตอนปลายโดยตรง

5. ข้อเสนอแนะแนวทางการสร้างงาน

ในปัจจุบันมีการสร้างพระพุทธรูปอย่างหลากหลายปาง ซึ่งแต่ละปางนั้นต่างมีความหมายที่ต่างกันออกไป จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ประติมากร หรือช่างที่สร้างและประดิษฐ์การตกแต่งพระพุทธรูปต่างๆนั้น ต้องรู้ถึงที่มาของรูปแบบในการสร้างพระพุทธรูป ช่างผู้ที่จะสร้างสรรค์พระพุทธรูปที่มีลักษณะการทรงเครื่องอย่างกษัตริย์นั้นควรศึกษาหาข้อมูลอย่างละเอียดก่อนการสร้างเพื่อความเหมาะสม และการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องโดยทั่วๆไปนั้นจะต้องสร้างตามความหมายในพุทธประวัติตอนโปรดมหาชมพูบดี หรือสร้างตามคติความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยเท่านั้น ส่วนการสร้างพระพุทธรูปฉลองพระองค์จะสามารถสร้างได้ก็ต่อเมื่อพระมหากษัตริย์ หรือพระราชวงศ์มีพระราชศรัทธาในการสร้างหรือเพื่อจุดประสงค์โดยเฉพาะ พระพุทธรูปฉลองพระองค์จึงมีความสำคัญ ต่างจากพระพุทธรูปทรงเครื่องโดยทั่วๆ และพระพุทธรูปฉลองพระองค์จึงประดิษฐานเฉพาะแต่ภายในหมู่พระวิมาน และในพระบรมหาราชวัง หรืออารามหลวงที่สำคัญเท่านั้น

6. เอกสารอ้างอิง

- [1] ในการให้การชาวกรุงเก่า ในคำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวง ประเสริฐอักษรนิติ์ ,พระนคร:คลังวิทยา,2515
- [2] รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง ผศ.ดร..พระพุทธรูปประติมาสยาม. กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพรส,2553.
- [3] ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ศ.ดร. งานช่างสมัยพระนั่งเกล้า. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน,2551.
- [4] ศักดิ์ชัย สายสิงห์ศ.ดร. รายงานวิจัยพระพุทธรูปในประเทศไทย:รูปแบบ พัฒนาการและความ เชื่อของคนไทย , ชาติประกอบการศึกษา ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2553
- [5] ศศิ ยุกตะนันท์.คตินิยมในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในสมัยอยุธยา. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมคดีสมัยประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. ปีการศึกษา2532
- [6] สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์,ม.ร.ว..พระพุทธรูปในพระบรมหาราชวัง.จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ครบ 5 รอบ.กรุงเทพฯ:สำนักราชเลขาธิการ,2535
- [7] สันติ เล็กสุขุม ศ. ดร.งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน ศิลปะอยุธยา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ,2550